

ELI a szupperlézer

Bodor Károly

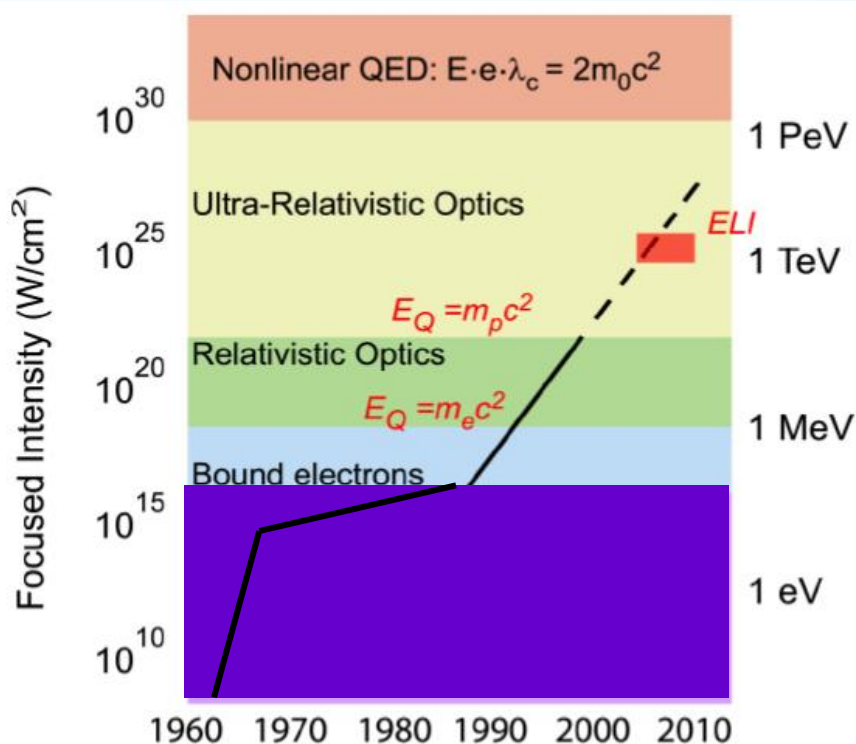
**Magyar Tudományos Akadémia KFKI
Atomenergia Kutatóintézet**

Mi is az az ELI?

- Az **ELI** (**E**xtrême **L**ight **I**nfrastructure) egy **szuperlézer**, mely a világon egyedülálló nagyteljesítményű berendezés
- Az ELI az EU lézeres kutató központja lesz Közép-Kelet Európában
- A tudományos beruházás összköltsége közel félmilliárd €, ennek 40%-a jut a szegedi fejlesztésekre
- 2011-2015 között az SZTE 10 ha területén épülhet fel a világ lézerkutatásának egyik központja, mely egyedülálló kutatási lehetőségeket biztosít a fizika számos területén
- Az építési költségek kb. 300-350 millió €

Egy kis lézer történet

- Az elmúlt 20 évben a lézerek által generált teljesítmények folyamatosan ugrásszerűen növekedtek
- Az ELI-nél már az ultra-relativisztikus effektusok lépnek fel

Néhány technikai adat az ELI-ről

- Az ELI egy sportcsarnok méretű, 4 emeltnyi (föld felett és alatt) nagyon rövid idejű nagy energiával rendelkező (a világon jelenleg létező lézereknél 1000-szer nagyobb teljesítménysűrűségű) fénnyalábokat kibocsátó berendezés
- Nagyon rövid idő: fs, as, zs (zepto: 10^{-21})
- Nagy energia: ~ 100 GeV, 100-200 PW, $I > 10^{25}$ W/cm² (Paksi Atomerőmű teljesítményénél 200 milliószor nagyobb)
- 8 célkamra, különböző céltárgyak

Új távlatok nemcsak a lézerfizikában

- Az ELI a fény és az anyag kölcsönhatását minden eddiginél nagyobb intenzitással lesz képes vizsgálni az ún. ultra-relativisztikus tartományban**
- Az érintett tudományterületek: magfizika, asztrofizika, kozmológia, nagy energiájú fizika, gyógyítás, nukleáris technika, nano technológia, öregedés vizsgálat, transzmutáció, stb.**
- Ultra magas terű tudomány: fény-anyag kölcsönhatások vizsgálata, ahol a relativitáselmélet törvényei valószínűleg már nem érvényesek**
- Atto másodperces lézer tudomány: elektronok dinamikájának vizsgálata atomokban, molekulákban, plazmákban**
- Nagy energiájú sugárzás tudomány:
Ultra rövid nagy energiájú impulzusok vizsgálata**

Az ELI céljai

- Kitágítani a fizikai ismereteket**
- Szuperpontos navigációs rendszerek**
- Új technológiák kidolgozása: relativisztikus mikroelektronika**
- Kompakt lézer plazmás gyorsítók megvalósítása (lézer→céltárgy→ nagy térerősség)**
- Új terápiás, diagnosztikai módszerek kidolgozása: radiográfia, hadron terápia, gyógyítás, gyógyszerkutatás, génszerkezet-vizsgálatok**
- Nukláris reaktorok öregedési folyamatainak lassítása**
- Új radioaktív hulladék kezelési módszerek, elemátalakítás**
- Elektron kötési mechanizmusok vizsgálata**
- Valós idejű elektron dinamika vizsgálata**
- Lézerrel előállított elektron, proton, pion, müon, neutrino, röntgen (kompakt) nyalábok**
- Lézer-plazma kölcsönhatások**
- Elektron-pozitron párkeltések**
- Vákuum polarizációs, annihilációs vizsgálatok**
- Kvark, glüon, neutrínó rezgések vizsgálata**
- Pozitron mikroszkópia**
- Pozitron források előállítása a Bose-Einstein kondenzáció vizsgálatához**

A részvevő országok és a hazai intézetek

- A nagyberendezés tervezésében 13 európai ország vesz részt ELI-PP (Preparatory Phase) (végleges terv 2010-re várható)**
  - A programot a francia lézerfizikusok kezdeményezték (Prof. Gérard Mourou)**
  - A projekt része az European Roadmap for Research Infrastructures programnak (ESS, X-FEL)**
  - A kormány 2008. szeptemberében pályázott a Kutatási Infrastruktúrák Európai Stratégiai Fórumán (ESFRI)**
- Az ELI projekt helyszínei: (pályázott még: Franciaország, Nagy-Britannia)**
- Csehország – Prága (beamline-rendszer előállítása, 1 sec alatt 10 lövés)**
  - Magyarország – Szeged (1 as-os impulzusok, 150 as= e^- megkerüli a H atommagot, atomok, molekulák dinamikájának vizsgálata, akár a vákumból is ki lehet majd szakítani részecskéket)**
  - Románia – Bukarest (fotonukleáris központ, magfizikai alkalmazások, atommagok besugárzása lézerrel)**
  - A hazai résztvevő intézetek: NKTH, PTE, SZTE, AEKI, SZFKI, RMKI, BME, MTA, ATOMKI,**

Érvek Magyarország mellett

- A megfelelő tudományos háttér, kapcsolat rendszer rendelkezésre áll**
- Sok tudományos eredmény, ami a lézerfizikához köthető Magyarországon született**
- A hazai tapasztalatokat és a témában folytatott 25 éves kutatásfejlesztési eredményeket használni lehetne az ELI-nél**
- Növekedne Magyarország tudománypolitikai súlya a világban**
- Az ELI az ESS-t nem akadályozza (most már biztos nem)**
- Kiemelkedő magyar kutatók: Krausz Ferenc, Bor Zsolt, Farkas Győző, Hebling János, Osvay Károly, Szipőcs Róbert, Czitrovsky Aladár**

A szegedi ELI nagyberendezés tudományos, gazdasági, társadalmi hatásai

- A szegedi beruházás közel 300 kutatói munkahelyet teremthet és további 600 aktív hely is létesülhet a kiszolgáló személyzet számára**
- Évi 2-3 ezer vendég kutató jönne szegedre**
- Várhatóan az egyetemi és a középiskolai fizika oktatás színvonala nőni fog a megemelkedett igények végett**
- A kormány a létesítmény 25 éves működtetésére vállalt garanciát**
- Az ELI működése első 10 évében a világon egyedülálló paraméterekkel fog rendelkezni**

Magyar Kft. Ipari érdekeltségek

R & D Ultrafast Lasers

**TECHNOORG
L I N D A**

Now Available Gentle Mill - A low energy ion gun for the endpolishing of TEM samples

**TECHNOORG
L I N D A**

Scientific Technical Development Ltd. Co.
Budapest, Rózsa u. 24.
H-1077 Hungary
Phone: (+36 1) 479 0608
Fax: (+36 1) 322 4089

Products

MATERIAL SCIENCES

- TEM, XTEM
- SEM
- Other analytical methods

LASER INSTRUMENTS

- Industrial lasers
- Medical lasers

Information

- Company profile
- References
- Representatives

Products

MATERIAL SCIENCES

- TEM, XTEM
- SEM
- Other analytical methods

LASER INSTRUMENTS

- Industrial lasers
- Medical lasers

For more information

LASRAM

laser

HUNGARY

www.lasram-laser.hu
+36 26 319381

DDKKK Innovation Inc.

OPTILAB Ltd.

PANNON LÉZER

Welcome to KÁLMÁN SYSTEM's Home Page!
This site has been optimised for Internet Explorer 4.0
We recommend 800x600 HiColor (16 bit) Full screen resolution.
Last update: 27.11.2000

**COMPANY
JUBILEE
10TH**

**EMISSION
ISOKINETIC SAMPLERS**

**IMMISSION
AIR SAMPLERS**

[Home](#) [Products](#) [News](#) [Emission](#) [Immission](#) [Cascade Impactors](#) [Gas Samplers](#) [Software](#) [Literature](#)

A kísérletek során keletkező részecskék

-Elektronok

-Protonok

-Ionok

-Neutronok

-Műonok

-Pionok

-Kaonok

-Töltött részecskék

-Fékezési sugárzás

-Indukált (mesterséges) radioaktivitás:

-Szilárd anyagban keletkező radionuklidok
(kísérleti, védő berendezés)

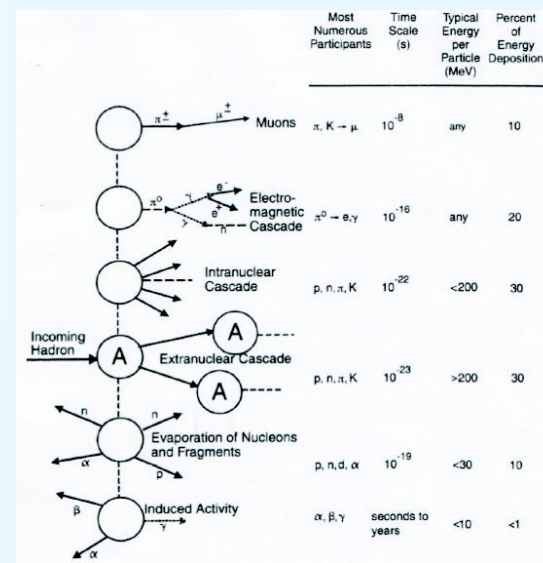
-Levegőben keletkező radionuklidok

-Nitrtózus gázok keletkezése

-Mágneses tér

A keletkező elektronok energiája GeV-os tartományba esnek. A GeV energiájú elektronok és az anyag kölcsönhatása során fékezési sugárzás keletkezik, ami párkeltéshez vezet.

A párkeltés hatására újabb elektronok és fotonok keletkeznek. A kaszkád folyamat egészen addig tart, amíg a keletkező részecskék energiája lecsökken egy kritikus energia szint alá

A védelem kidolgozásához szükséges ismerni a létesítmény műszaki paramétereit: teljesítmény, szellőzés, eszköz méretek, rendelkezésre álló hely, működési időtartam, sugár karakterisztika, max energia, stb.

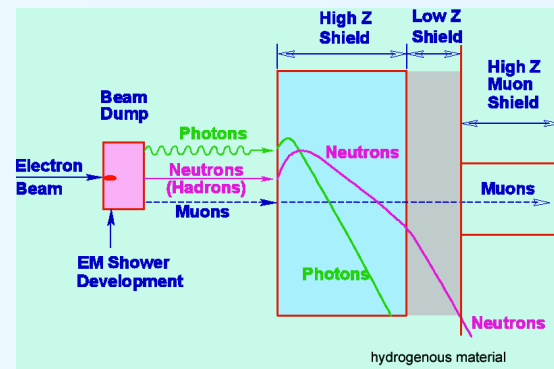
A szuperlézerrel dolgozók védelmének alapjai

- A védelem alapja a távolság és az idő védelem
- A távolság védelem alapja a Transzmittancia optimalizált (ALARA) csökkentése
- A védelem alapját megfelelő vastagságú- anyagú, moduláris, portábilis árnyékoló falak képezhetik az elektromágneses sugárzás, ill. a részecske sugárzás ellen

Gamma-sugárzás esetén: $I(x) = I_0 \cdot e^{-\mu_m \cdot d}$

ahol:

- d: falvastagság (m)
- μ_m : tömeggyengítési tényező (m^2/kg)
- I_0 : kezdeti intenzitás
- $I(x)$: megengedhető szint
- Szimulációk alapján becsülhető lesz a kilépő Rtg, e^- nyaláb
- A bemenő adatok alapján a Microshield programmal, ill. szabvány alapján tervezhető az árnyékoló rendszer
- A végleges megfelelő falvastagságot a tesztműködés során elvégzett kísérletek adatai alapján lehetne meghatározni
- TLD, Pille, GM-csövek használata a nagyberendezés teszt működtetése során ajánlott, az eredmények alapján, akár a későbbiekben is
- A kiértékelést és a sugárvédelmi tanácsadást az MTA KFKI AEKI Környezetvédelmi Szolgálat végezhetné
- A szuperlézerrel dolgozók sugárvédelmi alapoktatása ajánlott

Hasznos webcímek, elérhetőségek

ELI honlapja:

<http://www.extreme-light-infrastructure.eu/>

Tudományos-technológiai háttér:

<http://www.extreme-light-infrastructure.eu/pictures/ELI-scientific-case-id17.pdf>

Draft

Köszönöm a figyelmet!

Draft

